

Wprowadzenie – jak rozumiemy pojęcie *współpracy*

Słowo *współpraca* należy do rodziny wyrazów uformowanych wokół pojęcia *praca*. To ostatecznie zaś zostało poświadczane w języku polskim już w XV wieku, o czym świadczy definicja zawarta w *Słowniku staropolskim* ujmująca pojęcie *pracy* jako „wysiłek fizyczny, troskę, staranie, opiekę, utrapienie”¹. Z kolei pojęcie *współpracy* zaistniało w języku polskim później. Nie odnotowano go jeszcze np. w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* Aleksandra Brücknera² z początków XX wieku. W późniejszych słownikach, np. pod redakcją Witolda Doroszewskiego, znajdujemy następującą definicję: „działać, pracować wspólnie z kimś, brać udział w jakiejś akcji. W pojęciu każdej społeczności mieści się wspólnotowość pewnych interesów i współdziałanie celem ich realizowania lub ochrony”³. Określenie osoby współpracującej z kimś – *współpracownika* po raz pierwszy zanotowano w XIX wieku⁴.

W nowych słownikach języka polskiego odnajdujemy trzy ujęcia *współpracy*. Po pierwsze, jest to działalność prowadzona wspólnie przez jakieś osoby, instytucje lub państwa. Po drugie, pojęcie to odnosi się do wspólnego funkcjonowania wraz z innymi elementami w ramach całości organizmu lub maszyny. Trzecie ujęcie dotyczy działalności prowadzonej na czyjeś zlecenie i wiąże się ze zdradą wobec kogoś lub działaniem na czyjąś niekorzyść⁵.

Umiejętność *współpracy* uznaje się aktualnie za fundament każdego społeczeństwa, społeczności, każdej grupy i każdej postaci zorganizowanego działania⁶. W naukach socjologicznych *współpraca* ujmowana jest jako „typ procesu

---

¹ *Słownik staropolski*, t. 7, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973–1977, s. 20–21.

² A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1927; także kolejne wydania, np. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1957.

³ W. Doroszewski, *Słownik języka polskiego*, t. 7, PWN, Warszawa, 1965, s. 1449.

⁴ K. Długosz-Kurczabowa, *Słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 512.

⁵ L. Drabik, A. Kubiak-Sokół, E. Sobol, L. Wiśniakowska, *Słownik języka polskiego PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 1172.

⁶ M. Ziółkowski, *Współpraca*, w: *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*, red. M. Bogunia-Borowska, Wydawnictwo Znak, Kraków 2015, s. 308.

społecznego (stanowiący łańcuch wzajemnie dopełniających się czynności i przypadków współdziałania) zamierzającego do osiągnięcia wspólnego celu". Podjęcie tego typu działań, często ściśle związanych z podziałem pracy w danej zbiorowości, powoduje ograniczenie jednostkowej samodzielności, zakłada jednak osiągnięcie obustronnej korzyści osób współpracujących lub wspólną identyfikację z celem, do którego dążą współpracujące jednostki czy grupy społeczne⁷. Trzeba też dodać, że rozwinięcie przez jednostki i grupy społeczne umiejętności podejmowania i realizacji wspólnych działań odgrywało istotną rolę w rozwoju cywilizacji. Współpraca, jak zaznacza Yuval Noah Harari, była jednym ze znaków rozpoznawczych homo sapiens i dawała mu zdecydowaną przewagę nad innymi gatunkami człowieka⁸. Stefan Mieszalski dodaje, że „już w jej pierwotnych stadiach współdziałanie wielu jednostek było warunkiem zdobycia niezbędnych do życia środków, a zwłaszcza pożywienia. [...] Przodkowie nasi współpracowali ze sobą wznosząc monumentalne budowle. Tak powstały piramidy, megalityczne posągi z Wyspy Wielkanocnej, miasta Majów [...]. Nie ulega wątpliwości, iż współpracując przodkowie nasi zdobywali się na nowe wytwory, w coraz większym stopniu uniezależniając się od środowiska. Stopniowo zaczęły pojawiać się bardziej skomplikowane przedmioty, których wytworzenie wymagało nowych form współpracy”⁹. Stefan Mieszalski zaznacza, że tendencja do współpracy jako czynnik uwarunkowany kulturowo przejawia się z różną siłą w różnych społecznościach. Nigdy nie jest jednak celem samym w sobie. Stanowi środek do osiągnięcia jakiegoś antycypowanego przez członków społeczności celu. Stefan Mieszalski dodaje za G. Marwelem i D.R. Schmidtem, że warunkiem współpracy jest również potencjalna gratyfikacja dla każdego z uczestników współdziałania¹⁰.

Pojęcie *współpracy* jest bliskie pojęciu *współdziałania* i jest:

- utożsamiane z pojęciem *współdziałania*. Tak czyni Tadeusz Kotarbiński w *Traktacie o dobrej robocie*, pisząc, iż współdziałanie będzie tym lepsze, im większa koncentracja wokół wspólnego celu. Autor ujął to następująco: „integracja będzie tym lepsza, im dzielniej te działania wspierają się nawzajem. [...] Jednym z jej walnych sekretów jest kumulacja celów dookoła wspólnego środka jako wspólnego ośrodka: dzieje się to wtedy

---

⁷ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 1997, s. 250.

⁸ Y.N. Harari, *Sapiens. Od zwierząt do bogów*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 2018, s. 61.

⁹ S. Mieszalski, *O dydaktycznych uwarunkowaniach współpracy*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1982, nr 3–4, s. 63.

¹⁰ Ibidem, s. 67.

i tylko wtedy, kiedy robiąc to, co potrzebne do danego celu, robimy tym samym to, czego wymagają inne cele, też przyjęte”¹¹;

- postrzegane jako specyficzna forma *współdziałania*. Tak czyni Maria Mendel, zaznaczając, że *współdziałanie*, w którym partnerzy utożsamiają się ze wspólnym celem, wykracza poza obszar reaktywnego działania¹²;
- pojęciem węższym niż *współdziałanie*. Tak widzi relację między pojęciami np. Mikołaj Winiarski, pisząc, że *współdziałanie* zmierza zdecydowanie dalej, poza wspólne cele do wspólnie akceptowanego zestawu wartości i norm¹³. Zwraca też uwagę na rolę wzajemnego porozumiewania się, obustronnej wymiany poglądów, sprawnego przepływu informacji w obu kierunkach¹⁴;
- pojęciem o szerszym znaczeniu. Takie ujęcie zawarto w *Słowniku socjologicznym*, w którym *współdziałanie* definiowane jest szerzej jako „typ procesu społecznego, do którego należą nie tylko interakcje, lecz także czynniki kształtujące te czynności, których funkcja, postać i forma są w pewien sposób zdeterminowane przez czynności czy sytuacje wcześniejsze, niejako wymuszające konkretne zachowania lub kontynuację działań”¹⁵;
- pojęciem odrębnym niż pojęcie *współdziałania*. Wyraźne rozróżnienie obu pojęć można odnaleźć w *Słowniku pedagogiki pracy*, gdzie o *współdziałaniu* pisze się, jako o „rodzaju określonych stosunków i układów społecznych”¹⁶.

Pojęcie *współpracy* jest też bliskie pojęciu *wspólnotowości*, na co zwraca uwagę Marek Ziółkowski, pisząc, że współpraca jest „formą działania zbiorowego, będącego zespołowym wykonywaniem zadań, wspólnym rozwiązywaniem problemów i wspólnym osiąganiem celów”¹⁷. Tadeusz Pilch określa *wspólnotę* jako zbiorowość terytorialną lub stworzoną przez inne czynniki i okoliczności grupę o silnych więziach międzyindywidualnych, charakteryzującą się powszechną, wzajemną identyfikacją oraz wzajemnym zaangażowaniem

---

¹¹ T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 225.

¹² M. Mendel, *Partnerstwo rodziny, szkoły i gminy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 10.

¹³ M. Winiarski, *Współdziałanie szkoły i środowiska. Aspekt socjopedagogiczny*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992, s. 65.

¹⁴ Ibidem, K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, op. cit., s. 250.

¹⁵ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, op. cit., s. 250.

¹⁶ *Słownik pedagogiki pracy*, red. L. Koczniewska-Zagórska, T.W. Nowacki, Z. Wiatrowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 378.

¹⁷ M. Ziółkowski, *Współpraca*, op. cit., s. 310.

emocjonalnym¹⁸. *Słownik języka polskiego* definiuje *wspólnotę* jako coś, co łączy, zespaja np. *wspólnota działań*, *wspólnota interesów*¹⁹. Bronisława Dymara, postulując tworzenie *wspólnoty* w edukacji, zaznacza, iż jest ona czymś więcej niż *współpracą* i *współdziałaniem*. Zdaniem tej pedagożki „stanowi taką relację interpersonalną, w której akceptacja dla pewnych wspólnych idei, celów, przedsięwzięć, kierunków myślenia bądź uświadamianie sobie przez partnerów dialogu *wspólnoty* emocjonalnej, intelektualnej i duchowej – wyzwala poczucie sensu, satysfakcji i radości z bycia z tym Innym”²⁰.

Idąc dalej: pojęcie *wspólnoty działań* można uznać za najbliższe pojęciu *współpracy*. Oba odnoszą się do wspólnie podejmowanej aktywności. Z kolei o *wspólności* jako warunku umacniania więzi społecznej pisze Maria Mendel²¹, wskazując na jej trzy wymiary: partycypację, wzajemne zrozumienie i obieg.

Pole semantyczne pojęcia *współpraca* systematycznie rozszerza się i zmienia zarówno w języku potocznym, jak i profesjolekcie w ramach różnych dyscyplin naukowych: ekonomii, socjologii, nauk o edukacji. Nadmienimy, że w pedagogice zaczęto pisać o *współpracy dzieci*, *współpracy z dziećmi* w XX wieku. Wcześniej dominowało przekonanie o skłonności dzieci do podporządkowania się osobom dorosłym, ewentualnie ich tendencji do rywalizacji z rówieśnikami. Przełom XX i XXI wieku przyniósł zmianę myślenia na temat potencjału dzieci do podejmowania *współpracy*; w literaturze przedmiotu pojawiły się pojęcia: *współpraca małych dzieci*, *zdolności małych dzieci do współpracy*, *współpraca przedszkola z rodzicami*, *współpraca nauczycielek z otoczeniem społecznym*. Rozszerzanie pola semantycznego w pedagogice przedszkolnej odnosi się przede wszystkim do *podmiotów współpracujących* i *obszarów współpracy*. Coraz częściej zwraca się uwagę na *inicjatorów* i *uczestników współpracy*. Jak zaznaczają Genowefa Pańtak i Mikołaj Winiarski „współpraca jako swoisty typ wspólnego działania zaczyna się zawsze z czyjejś inicjatywy”²².

Aktualnie zagadnienie *współpracy* jest sytuowane wśród kluczowych celów społecznych, gospodarczych i edukacyjnych, natomiast synonimami pojęcia ujętymi zarówno w słownikach, jak i świadomości społecznej są *współ-*

---

¹⁸ T. Pilch, *Jednostka–środowisko–wspólnota. Jednostka i środowiska jej życiowej aktywności. Między indywidualizacją a wspólnotowymi formami egzystencji*, w: *Środowiska uczestnictwa społecznego jednostek, kategorii i grup (doświadczenia socjalizacyjne i biograficzne)*, red. J. Modrzewski, A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2018, s. 43.

¹⁹ L. Drabik, A. Kubiak-Sokół, E. Sobol, L. Wiśniakowska, *Słownik języka polskiego PWN*, op. cit., s. 1171.

²⁰ B. Dymara, *Współbycie interpersonalne dzieci i dorosłych jako fenomen i zadania edukacji. Bliżej pedagogiki współbycia*, w: *Edukacja małego dziecka. Konteksty rozwojowe i wychowawcze*, t. 4, red. E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, J. Oleksy, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 219.

²¹ M. Mendel, *Pedagogika miejsca wspólnego. Miasto i szkoła*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2017, s. 56 i następane.

²² G. Pańtak, M. Winiarski, *Szkoła środowiskowa na wsi*, WSiP, Warszawa 1982, s. 144.

*działanie i kooperacja*²³. Jest szeroko rozwijane w naukach o edukacji. Wincenty Okoń pisze o *współpracy* jako o „współdziałaniu ze sobą jednostek lub grup ludzi, wykonujących swoje częściowe zadania, aby osiągnąć jakiś wspólny cel. Współpraca opiera się na wzajemnym zaufaniu i lojalności oraz na podporządkowaniu się celowi, należycie uświadomionemu sobie przez wszystkie jednostki i grupy”²⁴. W *Słowniku pedagogiki pracy* zwraca się uwagę na udzielanie sobie pomocy przez osoby współpracujące, np. przez członków zespołów uczniowskich, pracowniczych, badawczych²⁵. Autorzy postrzegają pomoc członkom zespołu i wzajemną pomoc – co nie pojawia się w innych ujęciach – jako kluczowe elementy współpracy. Zbigniew Zaborowski pisze o twórczej i efektywnej współpracy jako efekcie wychowania interpersonalnego dzieci, którego ważnym elementem jest działalność zespołowa przyjmująca w młodszym wieku formę zabawy, następnie wspólnego odrabiania lekcji, w kolejnych latach udziału w pracach społecznie użytecznych, organizowania imprez rozrywkowych lub kulturalno-oświatowych²⁶. Czesław Kupisiewicz i Małgorzata Kupisiewicz podkreślają rolę współpracy w procesie np. uczenia się grupowego czy relacji rodziców ze szkołą²⁷. Bronisława Dymara zwraca uwagę na więziotwórczy charakter współpracy²⁸. Trudno nie zgodzić się z tym, że realizacja wspólnych działań, pokonywanie przeszkód, współdzielenie trudów działania zbliża do siebie ludzi, sprzyja postrzeganiu i rozumieniu perspektywy innej niż osobista. Podstawę współpracy stanowi wymiana słowna. „To właśnie poprzez ów dialogiczny, dyskursywny proces poznajemy Innego i jego punkt widzenia, jego opowieści. Właśnie poprzez dyskurs z Innymi pozyskujemy część informacji nie tylko o świecie, ale także o nas samych”²⁹.

Ze względu na przyjęte cele jednostek współpracujących w literaturze zagadnienia wyróżnia się różne formy współpracy:

- kooperację (*cooperation*), która występuje w sytuacji, gdy współpracujące podmioty realizują cele oraz podejmują działania podobne do siebie;
- konfrontację (*confrontation*), z którą mamy do czynienia, kiedy cele oraz sposoby działania podmiotów są wobec siebie odmienne;

---

²³ *Słownik wyrazów obcych, synonimów, frazeologiczny*, wybór i opracowanie: M. Smaza, A. Bernacka, Wydawnictwo Buchmann, Warszawa 2012, s. 546.

²⁴ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, WSiP, Warszawa 1992, s. 232.

²⁵ *Słownik pedagogiki pracy*, op. cit., s. 378.

²⁶ Za: Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1977, s. 63–64.

²⁷ C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 192.

²⁸ B. Dymara, *Dziecko w świecie edukacji. Podstawy uczenia się kompleksowego – nowe kształty i wymiary edukacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 116.

²⁹ J. Brunner, *Kultura edukacji*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2010, s. 134.

- komplementarność (*complementarity*) występująca w sytuacji, gdy cele obrane przez poszczególne podmioty są zbliżone, jednakże różnią się one sposobem działania i ich osiągnięcia;
- kooptację (*co-optation*), która występuje w sytuacji, gdy działania poszczególnych, współpracujących ze sobą podmiotów są podobne, natomiast różnią się obrane cele³⁰.

W XXI wieku eksponuje się znaczenie *gospodarki współpracy*, dostrzegając jej potencjał, który mógłby służyć przemianie systemu kapitalistycznego i całego społeczeństwa „w formę mniej napędzaną przez korporacje, a bardziej nastawioną na równość”³¹, co nie jest pozbawione sensu w społeczeństwie, w którym konkurencyjność i rywalizacja niosą wiele obciążeń, jak: stres, brak wsparcia, poczucie osamotnienia i niespełnienia oczekiwań cudzych i własnych itp. Potencjał współpracy można dostrzegać w różnych jej postaciach i formach: od incydentalnych, krótkotrwałych interakcji twarzą w twarz, poprzez spontaniczne działania tłumów, funkcjonowanie ruchów społecznych, aż do pośrednich, rozbudowanych czasowo i przestrzennie, powtarzalnych i regularnych oraz regulowanych normatywnie stosunków społecznych³². W dokumencie Rady Unii Europejskiej z 22 maja 2018 roku wyeksponowano, iż „w naszym szybko zmieniającym się społeczeństwie istotniejsze niż kiedykolwiek wcześniej są takie umiejętności jak, umiejętność rozwiązywania problemów, krytycznego myślenia, zdolność do współpracy, umiejętność kreatywnego myślenia i samoregulacji. Są to narzędzia pozwalające to, czego się nauczone, wprowadzać w życie w czasie rzeczywistym, by generować nowe idee, nowe teorie, nowe produkty i nową wiedzę”³³. A zatem kompetencja współdziałania z innymi stanowi istotny element postawy życiowej człowieka w XXI wieku, zorientowanej na całożyciowy rozwój własny i udział w rozwoju innych ludzi w wyniku podejmowania i realizacji wspólnych działań. Ludzie rozwijają te umiejętności dzięki możliwości korzystania z „zestawu narzędzi” oferowane im przez kulturę. Jerome Brunner zauważa, że: „kulturowe konteksty, które sprzyjają rozwojowi umysłowemu są głównie i nieuchronnie interpersonalne, ponieważ obejmują wymiary symboliczne i włączają różnorodność przedsięwzięć realizowanych przez dziecko wspólnie z rówieśnikami, rodzicami i nauczycie-

---

³⁰ A. Najam, *The Four-C's of Third Sector-Government Relations: Cooperation, Confrontation, Complementarity and Co-optation*, „Nonprofit Management and Leadership” 2000, no 10/4, s. 375–396.

³¹ D. Jemielniak, A. Przegańska, *Spółczeństwo współpracy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2020, s. 13.

³² M. Ziółkowski, *Współpraca*, op. cit., s. 311.

³³ Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie [online], [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN), [dostęp: 25.06.2018].

lami. Dzięki współpracy rozwijające się dziecko uzyskuje dostęp do zasobów, systemów symbolicznych, a nawet technologii danej kultury³⁴. Z tego wynika, że dziecko rozwija się we współpracy, w jej trakcie kształtuje kompetencje niezbędne do korzystania z osiągnięć symbolicznych, kulturowych i technologicznych. Jerome Brunner podkreśla, iż od dawna wiemy, że jeżeli dzieci traktuje się jako osoby odpowiedzialne, biorące czynny udział w zadaniach grupy i mające do wykonania w jej ramach jakieś obowiązki, to wrosną w tę grupę – niektóre mocniej niż inni, wszystkie jednak na wspólnych działaniach skorzystają. Wiemy dziś, że rozwijaniu i pomnażaniu zasobów sprzyja nie tyle inwestycja w indywidualizm i konkurencyjność, ale współdziałanie, które opiera się na „różnych trybach kooperacji, dzielenia się, wspólnego tworzenia, produkcji, dystrybucji, handlu i konsumpcji dóbr oraz usług przez ludzi, społeczności i organizacje”³⁵. Jako społeczeństwo stajemy wobec dylematu, w jaki sposób połączyć indywidualizm i współpracę. Trudno nie zgodzić się z Władysławem Łukaszewskim, że tych tendencji, u podstaw których znajdują się odmienne wartości, nie można pogodzić, gdyż taka próba „kończy się zawsze powstaniem układów pseudokooperacyjnych lub pseudorywalizacyjnych”. Nie można też, podkreśla Władysław Łukaszewski, „nauczyć ludzi kolektywistycznego poglądu na świat, jeżeli nieustannie uczestniczą w różnych wyścigach”³⁶.

W niniejszej monografii podejmiemy próbę spojrzenia na zagadnienie *współpracy z perspektywy*:

- dyspozycji dzieci przedszkolnych,
- możliwości, jakie tworzy im najbliższe otoczenie,
- potencjału środowiska, w którym na co dzień funkcjonują, do podejmowania współpracy.

Koncentrujemy się właśnie na tym etapie rozwoju dziecka, mając świadomość, że jest to moment zwrócenia się dziecka ku światu społecznemu, przejawiający się podejmowaniem aktywności w innych kręgach społecznych niż rodzina, co sprzyja rozwijaniu kompetencji współdziałania. Nie myślimy zatem wyłącznie o współpracy między dziećmi przedszkolnymi. W tym okresie rozwoju jednostek poszerza się bowiem przestrzeń społeczna o innych dorosłych niż członkowie najbliższej rodziny. Dziecko podejmuje aktywność z dziećmi starszymi, młodszymi, rówieśnikami, osobami spoza kręgu rodzinnego, dorosłymi w różnym wieku. „Ma w związku z tym coraz więcej okazji, żeby zobaczyć, jak żyją, myślą i czują inni ludzie”³⁷. Może nie tylko

---

³⁴ J. Brunner, *Kultura edukacji*, op. cit., s. 101.

³⁵ D. Jemiłniak, A. Przegalińska, *Spółczesność współpracy*, op. cit., s. 11.

³⁶ W. Łukaszewski, *Człowiek i kultura*, w: *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów*, red. T. Jaworska, R. Leppert, Impuls, Kraków 1996, s. 236.

³⁷ J. Matejczuk, *Rozwój dziecka. Wiek przedszkolny*, w: *Niezbędnik dobrego nauczyciela*, red. A. Brzezińska, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 29.

zaobserwować, naśladować, lecz także doświadczyć tego, jak działają inne osoby, jak radzą sobie w różnych sytuacjach współdziałania. Może też doświadczyć swoich możliwości i ograniczeń podczas działań z innymi ludźmi.

Redagując niniejszą monografię, postawiłyśmy przed sobą następujące cele:

1. Zwrócić uwagę na zmiany w postrzeganiu: dyspozycji dzieci przedszkolnych do współpracy z innymi osobami, kompetencji ich rodziców, środowiska lokalnego do podejmowania wspólnych działań oraz roli i zadań nauczycielek/nauczycieli przedszkolnych jako organizatorów/organizatorów współpracy z innymi podmiotami.
2. Pokazać wybrane badania i dowody pochodzące z tych badań nad dyspozycjami dzieci przedszkolnych do współpracy z ludźmi w różnym wieku, o różnym doświadczeniu i kompetencjach.
3. Opisać kontekst teoretyczny, założenia i wybrane rezultaty projektu „Przedszkolaki na Uniwersytecie” realizowanego na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jako przykładu przestrzeni dla dzieci przedszkolnych, ich rodziców i nauczycielek/nauczycieli do podejmowania współpracy z pracownikami i studentkami/studentami uczelni wyższej.
4. Zaprezentować, jak dzieci przedszkolne postrzegają i definiują pojęcie *współpracy*.
5. Przedstawić propozycje zabaw sprzyjających rozwijaniu współpracy w grupie dzieci przedszkolnych.

Monografię adresujemy do nauczycielek/nauczycieli oraz dyrektorek/dyrektorów przedszkoli, studentek/studentów, rodziców. Podjętą tematyką pragniemy zainteresować także nauczycielki/nauczycieli akademickich, którzy przygotowują studentki/studentów kierunków nauczycielskich do pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym. Kierujemy ją także do wszystkich osób zainteresowanych tworzeniem przestrzeni sprzyjającej współpracy.